

NEDERLANDSE BOUWERS IN POTSDAM

drs. E.A.F.L. Smits

Stadtschloss Potsdam achttiende eeuw In bezit van de 'Stiftung Preussische Schlösser und Gärten Berlin Brandenburg, Gemäldegalerie Potsdam'. Foto rechts: Portret van Frederik Willem, Keurvorst van Brandenburg, Hertog van Pruisen en zijn echtgenote Louise Henriëtte van Nassau, door Gerrit van Honthorst, ca. 1640-1650

Op een schilderij uit 1773 van de hand van Johann Friedrich Meyer (1728-1789) voorstellende het 'Stadtschloss Potsdam, Gartenseite' is aan de rechterzijde een houten ophaalbrug te zien zoals die in Nederland veel voor komt. Gezien de geografische situatie betreft het hier hoogstwaarschijnlijk een vaste oeververbinding op de plaats waar nadien de beroemde 'Lange Brücke' is gebouwd.

Om de aardrijkskundige kennis van de geïnteresseerde weer wat op te halen; Potsdam grenst aan de westzijde van de Duitse hoofdstad Berlijn en ligt in een met veel water doorsneden gebied, waarvan de rivier de Havel de bekendste is. De ontstaansgeschiedenis van Potsdam ligt ergens in de 10e eeuw. In 1345 kreeg deze plaats stadsrechten. Alhoewel het gebied rondom de stad al lange tijd een zeer geliefd jachtgebied was voor de keurvorsten van Brandenburg kreeg de stad een belangrijke positie nadat keurvorst Friedrich Wilhelm (1688-1740) had besloten hier een zomerresidentie te laten bouwen geïnspireerd op het kasteel Honselersdijk dat hij had leren kennen tijdens zijn studie in Nederland. Via zijn voorvaders was Friedrich Wilhelm gelieerd aan de stadhouderlijke familie; zo kreeg hij in 1701 de titel 'Prinz von Oranien'. In de herfst van 1700 en de winter van 1704/1705 maakte hij in het kader van zijn opvoeding twee reizen naar ons land. Zijn architectonische smaak werd daardoor sterk beïnvloed.

Friedrich Wilhelm bouwde Pruisen uit tot een onafhankelijke militaire macht en handelsnatie. Deze 'Soldatenkönig' haalde tussen 1734 en 1742 Nederlandse werklieden naar de stad voor het aanleggen van vesting-, waterwerken en gebouwen. Een van de overgebleven herinneringen aan deze Nederlanders is het 'Holländische Viertel', een stadsdeel met trap- en klokgevels gebouwd onder leiding van de Amsterdammer Jan Bouman (1706-1776), maar ook de door deze architect gebouwde kanalen, pleinen, 'Berliner Tor' en 'Altes Rathaus'. Jan Bouman bouwde voor de opvolger van Friedrich Wilhelm; Friedrich II, beter bekend als 'Friedrich der Grosse' het paleis 'Sans Souci' bij Potsdam. Maar keren we terug naar de 'Lange Brücke'.

Lange Brücke

Potsdam wordt in het oosten en zuiden begrensd door de rivier de Havel die het uiterlijk heeft van een aaneenschakeling van meren. Sinds de 10e eeuw zijn gedocumenteerde bewijzen aanwezig die de veelvuldig veranderde loop van

**foto's v.l.n.r.: De huidige Lange Brücke
Holländische Viertel, (foto: C. Klooster)
Breite Brücke over Stadtkanal voor de Tweede Wereldoorlog,
Inzet: Gereconstrueerd Stadtkanal**

deze waterweg laten zien. Meegevoerd zand en afzetting door de langzame stroming zorgden voor het ontstaan van eilandjes en zandbanken. Hierdoor ontstonden de huidige landschapsvormen, het 'Freundschaftsinsel' en twee rivierarmen.

Een eerste brug over de Havel wordt al in 1317 in een document vermeld. De arm van de rivier waarover deze vaste oeververbinding ligt wordt later als 'Alte Fahrt' aangeduid. Nadat in 1416 een nieuwe brug werd gebouwd, wordt in 1564 voor het eerst de naam 'Lange Brücke' gebruikt. Tussen 1662 en 1664 werd in opdracht van de 'Grosse Kurfürst' in het kader van de uitbreiding van Potsdam tot residentie deze brug vernieuwd. De 220 meter lange houten brug met een wacht- en poorthuis bestond uit 48 bogen en een voor de scheepvaart opklapbaar deel.

Friedrich Wilhelm von Hohenzollern (1620-1688), keurvorst van Brandenburg en hertog van Pruisen dankte zijn bijnaam 'Grosse Kurfürst' aan zijn grote militaire, politieke en commerciële betekenis. Onder zijn regering verkreeg Pruisen een sterke positie in Europa en legde hij de fundamenten voor het omvormen van een hertogdom naar een koninkrijk, wat uiteindelijk door zijn opvolger, 'Friedrich I von Preussen' (1657-1713) werd voltooid.

Op jonge leeftijd moest Friedrich Wilhelm uitwijken voor oorlog; daartoe verbleef hij in de Nederlanden, waar hij tussen 1634 en 1637 aan de Universiteit van Leiden studeerde. Teruggekeerd in Pruisen voerde hij naar Nederlands voorbeeld hervormingen door; hij centraliseerde het bestuur, hervormde de economie, beperkte de macht van de adel en steden en bouwde een efficiënt leger op. De directe band tussen het huis Hohenzollern en het Huis Oranje Nassau werd tot stand gebracht door het huwelijk in 1646 tussen Friedrich Wilhelm von Hohenzollern en Louise Henriëtte van Oranje Nassau, dochter van stadhouder Frederik Hendrik. Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren, onder wie zijn troonopvolger 'Friedrich III' (1657-1713), later 'Friedrich I König von Preussen'.

Onder de regering van Friedrich II, bijgenaamd 'der Grosse' (1712-1776) maakten de Amsterdammer Johan Boumann (1706-1776) en Carl von Gontard (1731-1776) ontwerpen voor een nieuwe oeververbinding, die echter

niet werd gerealiseerd. Pas in 1832 werd een gietijzeren brug met opklapbaar deel gebouwd. In verband met het toenemende verkeer verrees tussen 1886 en 1888 een nieuwe stenen brug ten noorden van deze brug, die tussen 1901 en 1935 de naam 'Kaiser Wilhelm Brücke' droeg, waarna de oude naam 'Lange Brücke' weer terug kwam. Op 24 april 1945 werd deze brug door de Duitse 'Wehrmacht' deels opgeblazen. Na de Tweede Wereldoorlog verrees op de restanten daarvan een nieuwe brug. Na de oorlog viel Potsdam net binnen de grenzen van de DDR. Zo werd de uit spionnenuitwisseling beroemde 'Glienicke Brücke' over de Havel de grensverbinding met de west Berlijnse wijk Babelsberg, thuisbasis van de beroemde UFA filmstudio's. De Muur, Check Point Charlie en deze brug waren de symbolische bouwwerken van de Koude Oorlog.

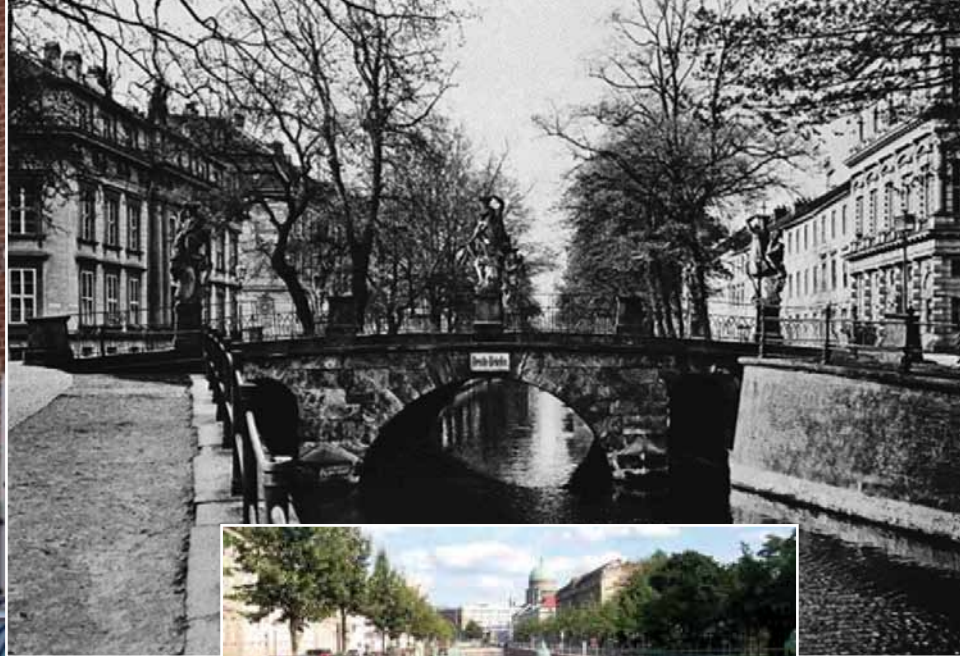
De huidige 'Lange Brücke' werd tussen 1958 en 1961 gebouwd en is de zesde brug op deze plek. In het kader van de DDR-doctrine ten opzichte van de Duitse geschiedenis werd het verkeerstechnische aspect van deze brug gebruikt om de nog te restaureren ruïne van het 'Stadtschloss' af te breken. Na de 'Wende'; het einde van de 'Deutsche Demokratische Republik' en de hereniging met de 'Bundesrepublik Deutschland' werd in 2008 een nieuwe brug ten noorden van de 'Lange Brücke' aangelegd.

In 1990 kwamen de paleizen en parken van Potsdam op de wereld erfgoedlijst van de UNESCO. Vele plannen om de oude stad in oude luister te herstellen zijn in volle gang of naderen hun voltooiing. Zo worden het verdwenen 'Stadtschloss Potsdam' en de 'Garnisonkirche' herbouwd.

Stadtkanal

Vanaf het einde van de 12e eeuw ontstonden uitwateringsgrachten in Potsdam die in 1520 onder 'Kürfürst Joachim I' (1484-1535) werden veranderd in vestinggrachten met aansluitende wallen. In het kader van de drooglegging van deze stad werd in 1673 een nieuwe stadsgracht aangelegd om de 'Nikolaus See', nu 'Platz der Einheit' te dempen.

Het 'Stadtkanal' werd als een zijarm van de rivier de Havel aangelegd en doorsneed de binnenstad van Potsdam. De totale lengte bedroeg ongeveer 1,5 kilometer. Deze waterweg begon in de 'Dortusstrasse' en kruiste de be-

Holländische Viertel

Dit stadsdeel, gelegen in het hart van Potsdam, gebouwd tussen 1733 en 1740 omvat 134 huizen, verdeeld in 4 blokken en is het grootste bouwenensemble in 18e eeuwse Hollandse stijl buiten Nederland. Hoewel gebouwd om Nederlandse handwerklieden aan te trekken, kwamen die niet in de verwachte aantallen. Daarom trokken Franse en Pruisische handelaren, kunstenaars en militairen in dit kwartier. Vermeldenswaard is dat in 1906 in de 'Mittelstrasse 3' de 'Hauptmann von Köpenick' bij de handelaar in oude waren Bertold Remlinger een uniform kocht van het alhier tot 1878 gelegerd 'II. Bataillon des 1. Garde-Regiment zu Fuss'.

roemde 'Breite Strasse', niet ver van de 'Garnisonkirche'. Daarna boog het kanaal af in de 'Yorckstrasse' en volgde het tracé van de 'Strasse Am Kanal' totdat het weer in de Havel uitmondde.

Vanaf 1722 werd deze gracht in opdracht van koning Friedrich Wilhelm I von Preussen gekanaliseerd en verbreed. Het bed van het kanaal werd met een versteviging van eikenhout voorzien. De houten bruggen kregen een ophaalbare constructie, waardoor het kanaal als transportweg kon worden gebruikt. Ook de 'Bassinplatz' werd op deze wijze ontwaterd.

Voordat het 'Holländische Viertel' kon worden gebouwd, moest het zich daar bevindende moerasgebied worden drooggelegd. Daartoe werd tussen 1737 en 1739 het 'Holländische Bassin' aangelegd om het water te laten afvloeien en te verzamelen, voordat het in de 'Heiligen See' kon worden afgevoerd.

'Friedrich der Grosse', zoon van Friedrich Wilhelm I, verfraaide het kanaal met zowel zandstenen muren, ijzeren hekken en stenen bruggen.

Uiteindelijk beschikte het kanaal over negen bruggen, waaronder

- 'Breite Brücke' bij de 'Breite Strasse',
- 'Waisenbrücke' bij de 'Dortusstrasse/Yorckstrasse',
- 'Berliner Brücke' bij 'Am Kanal/Berliner Strasse',
- 'Ladenbergbrücke' bij 'Yorckstrasse/Wilhelm Staab Strasse',
- 'Nauener Brücke' bij 'Friedrich Ebert Strasse/Yorckstrasse',
- 'Kellertorbrücke' bij 'Am Kanal an der Havel'

Al in 1809 beklagden de bewoners langs het kanaal over stanklucht en eisten dat het zou worden gedempt. Uiteindelijk werden in 1889 afvoerarmen naar het kanaal dichtgegooid. Na 1945 werd met de reconstructie van het 'Stadtkanal' en de bruggen begonnen. Zo werden

in 1952 de kademuuren vernieuwd en de decoratieve brugonderdelen gerestaureerd. Maar in 1962 besloot de gemeenteraad van Potsdam om het kanaal definitief te dempen, hetwelk in 1965 werd voltooid.

In het kader van de reconstructie van Potsdam werd in 1999 begonnen met het gedeeltelijk vrij leggen van het 'Stadtkanal' en een restauratie van de kanaalmuren. Twee jaren later was het eerste deel in de omgeving van de 'Yorckstrasse' hersteld. Naar aanleiding van de 'Bundesgartenschau', de Duitse variant van de Nederlandse 'Floriade', werd in 2001 de herstelde 'Ladenbergbrücke' weer in gebruik genomen. Zes jaar later begonnen de werkzaamheden voor de wederopbouw van de 'Kellertorbrücke'. Vanaf maart 2009 werd het deel van het kanaal bij deze brug weer uitgegraven en hersteld waarna in juli 2011 dit deel dat verbonden is met de Havel weer volstroomde met water. In 2016 moet het gehele voormalige 'Stadtkanal' weer hersteld zijn. De heropbouw van dit historische en functionele bouwwerk wordt deels door giften gefinancierd. Zo bestaat de mogelijkheid dat de gietijzeren hekken symbolisch te sponsoren zijn en met de namen van de gulle gevers erop worden geplaatst. De 'Förderverein zur Wiederherstellung des Stadtkanals in Potsdam' heeft een zeer actieve rol bij het herstel van dit stukje Nederlandse waterbouw.

In 2013 is Potsdam de hoofdstad van de Duitse deelstaat Brandenburg en heeft circa 159.000 inwoners. Niet alleen het 'Stadtkanal' wordt hersteld om Potsdam weer in vooroorlogse pracht te laten schitteren. Het in het begin van dit artikel genoemde 'Stadtschloss Potsdam' zal in 2014 weer heropgebouwd zijn als zetel van het parlement van de deelstaat Brandenburg. Vermeldenswaard is dat het bedrijf BAM dit fraaie paleis weer uit de uitgegraven fundamenteën heeft laten oprijzen.

Zo zijn Nederlandse bouwers weer in Potsdam.

Literatuur

H.J. Uhlemann, Berlin und die Märkischen Wasserstrasse, Berlijn, diverse jaargangen.

G. Tussenbroek, Grachten in Berlijn. Hollandse bouwers in de Gouden Eeuw, z.p., 2005.

Wikipedia